

Papilės valsčiaus kaimų ūkio ir kraštovaizdžio kaita XX amžiuje*

Jonas Milius

Vilniaus universitetas

Bet kokios publikacijos pavadinime nurodžius laikotarpį XX amžius, sunku pateikti detalizuotą analizę. Per didelę įvykių ir jų kaitos įvairovę. Siekiant tą kaitos įvairovę analizuoti, reikėtų atsižvelgti bent į du dalykus: pirma, įvykiai plačiąja prasme – politiniai, teisiniai, ūkiniai, ekonominiai, socialiniai vyko vienodai arba bent jau labai panašiai visoje Lietuvoje, antra, konkrečioje teritorijoje būta ir reikšmingų savitumų, kurie iki šiol mažokai analizuoti ir aprašyti. Tai pasakytina ir apie Papilės apylinkes.

Šiame straipsnyje apžvelgsime Papilės valsčiaus teritorijoje XX a. vykusias ūkio (ūkininkavimo) ir ūkinių teritorinių struktūrų (žemės ūkio kraštovaizdžio) kaitą. Analizuojamą periodą suskaidome į 3 laikotarpius:

1. Nuo šimtmečio pradžios iki Lietuvos Nepriklausomybės netekimo 1940 m. birželio 15 d.
2. Okupacijų laikotarpis (1940–1990 m.).
3. XX a. antrosios Nepriklausomybės laikotarpis (nuo 1990 m.).

Atliekant analizę, teko spręsti net prieštaringo pobūdžio klausimus. Tad suprantama, kad viso periodo (šimtmečio) analizė yra apžvalginio pobūdžio. Sąlyginai pavadinto trečiuoju (nuo 1990 m.) laikotarpiu dabartinis etapas yra lyg ir pereinamasis – permainų daug, tačiau ką nors apibendrintai apie jį pasakyti dar sunku.

Teritorinė samprata Papilės valsčius – irgi sąlyginė. Taip įvardinta teritorija jau daugiau kaip 50 metų (nuo 1950 m. vidurio) neegzistuoja. Taigi atliktoji analizė teritoriniu požiūriu taip pat dalinai sąlyginė – nesama XX a. antrosios pusės statistinių ar kitokių duomenų, charakterizuojančių identišką šimtmečio pirmosios pusės teritoriją.

Papilės valsčiaus teritorija gamtiniu–geografiniu požiūriu apibūdinta daugiausia geografų darbuose. Pagal Lietuvos kraštovaizdžio tipologinį rajonavimą (žemėvaizdžių tipus) priskiriama molingųjų lygumų žemėvaizdžių grupei, moreninės lygumos tipui^{1, 2}. Pagal Lietuvos fizinių geografinių rajonavimą analizuojama teritorija priskiriama lygumų rajonams – Kūršo–Žemaičių srities Ventės vidurpio lygumai. Papilės apylinkės yra

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2003 12 28.

¹ Basalykas A. Lietuvos TSR fizinė geografija, t. 2, *Fiziniai geografiniai rajonai*, Vilnius, 1965, p. 176–178.

² Basalykas A. *Lietuvos TSR kraštovaizdis*, Vilnius, 1977, p. 18.

Šerkšnėnų–Papilės mikrorajone. Čia vyrauja nenuotakūs plokščių lygumų priesmėlingi ir priemolingi vietovaizdžiai³.

Valsčiaus teritorijoje vyrauja stambiai banguotas reljefas. Palei upelių slėnius yra vidutinis banguotumas⁴. Topografiniuose žemėlapiuose⁵ nustatyta, kad Daubiškių, Vėgėrių, Gumbakių, Biliūniškių, Dumbrių, Jonaičių kaimų laukuose bangų šlaiteliai tik kai kuriose vietose viršija 1° (tai – lygumos). Ventės slėnio šlaitai statūs. Pavyzdžiui, Ventės kairiojo kranto statusas ties Gumbakių kaimu viršija 13°, ties Daubiškių kaimu – daugiau kaip 10° statumo. Vyraujantis lyguminis reljefas yra patogus dirbti žemę. Tačiau dirvožemiai buvo (iki melioracijos) užmirkę. Pagrindinis dirvožemių drėgmės šaltinis – atmosferiniai krituliai. Taigi šie reljefo ir dirvožemių ypatumai formavo tam tikrą, dažnai priklausomą nuo drėkinimo sąlygų, laukų tvarkymo ir naudojimo sistemą.

Papilės valsčius valstybingumo atkūrimo išvakarėse ir tarpukario laikotarpiu (iki 1940 m.)

Šimtmečio pradžioje Lietuvos teritorija buvo carinės Rusijos sudėtyje, o nuo 1914 m. ji buvo tiesioginėje Pirmojo pasaulinio karo veiksmų zonoje. Nėra šio laikotarpio statistinių duomenų apie santykinai mažą teritoriją – valsčių. Tiesa, apie 1910-uosius metus buvo vykdoma vadinamoji Stolypino žemės reforma. Ji dalinai palietė ir Papilės valsčių. Lietuvos centrinio valstybės archyvo fonduose, kur saugomi tarpukario Lietuvos ir Stolypino žemės reformos metu sudarytieji kaimų skirstymo vienkiemiais planai⁶, yra 73 tokie planai. Iš jų 16 kaimų suskirstyti vienkiemiais dar caro laikais. Tai Barvėdžių (1909), Čiuinų (1912), Griežių (1913), Gumbakių (1914), Jonaičių (1913), Kiškių (1911), Kroklių (1912), Mickių (1912), Pagojų (1911), Paeglesių (1913), Purvių (1911), Tradžių (1910), Triškių (1912), Ūrbonaičių (1912), Užinų–Prāgalvojų (1909), Ūžpelkių (1912) kaimai. Tokie kaimų pavadinimai (tik nesunorminti) buvo užrašyti dokumente.

Planų eksplikacijose pateikta žemėveikšlių plotų kiekybinė sudėtis byloja apie tai, kad jau XX a. pradžioje kaimų teritorijose buvo nedaug nenaudojamų plotų (krūmynų, pelkių ar kt.). Pavyzdžiui, Triškių kaimo teritorijoje (1912 m.) buvo 183 ha (plane plotai pateikti to meto vienetais – dešimtinėmis ir kvadratiniais sieksniais; 1 dešimtinė = 1,09 ha). Kaimavietė (sodybos) su daržais ir sodais užėmė 7,5 ha (4% teritorijos), ariamoji žemė – 99 ha (54% teritorijos), pievos ir ganyklos – 75 ha (41% teritorijos). Tai – 99% kaimo teritorijos (kaimo laukuose dar buvo kelias ir kapinės – 1,8 ha). Tokia buvo kiekybinė plotų sudėtis. Tiksliai nurodyti žemės kokybę sunkoka. Sprendžiant pagal kaimo plano sutartinius topografinius ženklus, matyti, kad beveik visos pievos ir ganyklos – krūmuotos, tačiau priskirtos naudojamai žemei (rus. *zemlia udobnaja*).

Apie valsčiaus teritorijos ūkinio naudojimo būklę galima spręsti ir pagal to meto kartografinę medžiagą, tiesa, ne-gausią. Pavyzdžiui, XIX a. pabaigos – XX a. pradžios topografiniuose žemėlapiuose⁷ matyti, kad daugelis kaimų buvo gatviniai (neiškirstyti į vienkiemius),

³ Lietuvos TSR atlasas, Maskva, 1981, p. 124–125.

⁴ Akmenės rajono žemėtvarkos schema (tekstinė dalis), Valstybinio žemėtvarkos instituto archyvas, 1980, p. 10–20.

⁵ Топокарта М 1:10 000. Главное управление геодезии и картографии, 1980–1981, л. С-49-19-Г-а-1, 2, 3, 4.

⁶ Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 1250, ap. 4, b. 13.

⁷ Karte des westlichen Russlands, М 1:100 000, l. L 17 ir M 17, spausdinta 1915 m.

kurių teritorijoje vyravo ariamosios žemės masyvai, bet būta nemažai natūralių teritorijų: miškų, retmiškių, krūmuotų pievų ir ganyklų. Nemaža dalis miškų buvo valstybiniai (detalesnių duomenų apie tai neturime).

Iš Stolypino reformos žemės planų tekstų galima spręsti ir apie rusinimo užmačias. Šiose kaimo žemių plotų suvestinėse (eksplikacijose) yra ir valstiečių pavardės. Pavyzdžiui, minėtame Trikšių kaimo plane (1912 m.) įrašyti kai kurių valstiečių vardai, tėvavardžiai (?), pavardės: Simon Jurjev Krepaitis; Vikentij Antonov Užo; Ivan Iljev Skirmont ir pan.

Apie tarpukario laikotarpio (1918–1940 m.) Papilės valsčiaus teritorinę struktūrą duomenų galime rasti keliuose šaltiniuose. 1923 m. gyventojų surašymo duomenimis⁸ (pagal to meto gyvenamųjų vietovių sampratą ir skirstymą), užfiksuotos 96 apgyventos vietovės ir tokios jų rūšys:

- kaimų – 63 (65,7% nuo bendro skaičiaus),
  - viensėdžių – 10 (10,4%),
  - vienkiemų – 4 (4,2%),
  - dvarų – 16 (16,7%),
  - palivarkų – 1 (1,0%),
  - bažnytkaimių – 1 (1,0%),
  - miestelių – 1 (1,0%).
- Iš viso – 96 (100,0%).

1930 m. Visuotinio Lietuvos žemės ūkio surašymo medžiagoje⁹ dalis statistinių duomenų pateikta valsčiais. Tai labai vertingi, unikalūs to meto duomenys. Papilės valsčius buvo vienas iš 24-ių Šiaulių apskrities valsčių. Tarpukario Lietuvoje tai buvo didžiausia apskritis ir pagal plotą, ir pagal valsčių skaičių. Papilės valsčiaus žemės ūkių plotas buvo 21944 ha. Visos valsčiaus teritorijos ploto nepavyko surasti nei dokumentuose, nei kaip kitaip nustatyti. Visos tuometinės Lietuvos mastu šis plotas buvo 77,7%, o Šiaulių apskrityje – 79,0%¹⁰.

Galima manyti, kad žemės ūkio plotas (t. y. surašytas plotas) galėjo būti 78–80%. Taigi Papilės valsčiaus teritorijoje XX a. pradžioje, kaip ir visos tuometinės Lietuvos, buvo daugiausia kaimų teritorija. Papilės valsčiuje buvo vienas miestelis (Papilė) ir vienas bažnytkaimis (Šiaudinė).

1930 m. surašymo duomenimis, Papilės valsčiuje buvo 1461 ūkis (didesnis kaip 1 ha). Atskiromis ūkių plotų grupėmis, kaip tuo metu buvo skirstyta, ūkių skaičius buvo toks¹¹:

- mažžemiai ūkiai – nuo 1 iki 8 ha – 539 (36,9%),
- vidutiniai ūkiai – nuo 8 iki 30 ha – 773 (52,9%),
- stambieji ūkiai – nuo 30 iki 100 ha – 137 (9,4%),
- dvarai – 100 ha ir didesni – 12 (0,8%).

Palyginus šiuos skaičius su visos Šiaulių apskrities atitinkamais duomenimis, išryškėja nemaži skirtumai. Tiesa, kaip minėta, Šiaulių apskritis buvo labai didelė ir, matyt, įvairiais požiūriais nevienalytė. Papilės valsčiuje buvo daug didesnė dalis mažesnių ūkių

⁸ Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys, Kaunas, 1925, p. 8, 311–313.

⁹ Visuotinis Lietuvos žemės ūkių surašymas (toliau – ŽŪS), Kaunas, 1930, t. 1–4.

¹⁰ ŽŪS, t. 1, p. 18.

¹¹ ŽŪS, t. 1, 1 priedas, p. 74–75.

(36,9%), negu jų vidutiniškai buvo Šiaulių apskrityje (26,7%). Stambiujų ūkių Šiaulių apskrityje buvo 15,8% visų ūkių skaičiaus, o Papilės valsčiuje – tik 9,4%.

Iš minėto 1930 m. leidinio pateiktų duomenų galima spręsti apie ūkininkavimą valsčiaus teritorijoje. Pažiūrėkime į ten pateiktus svarbesnius duomenis.

Pasėlių plotų struktūra buvo tokia¹²:

rugiai – 16,2% nuo bendro ariamosios žemės ploto,

kviečiai – 7,3%,

miežiai – 11,0%,

avižos – 14,3%,

dobilai ir kt. žolės – 12,8%,

linai ir kanapės – 4,1%,

bulvės – 4,4%,

runkeliai – 3,0%,

daržovės – 0,6%,

kitos kultūros – 9,2%,

pūdymas – 21,1%.

Iš viso: 100,0%.

Pagrindinių rūšių derlingumas buvo toks¹³:

žieminiai rugiai – 23,4 cnt/ha*,

žieminiai kviečiai – 24,9 cnt/ha,

miežiai – 17,2 cnt/ha,

avižos – 18,6 cnt/ha.

Palyginus šiuos augalininkystės duomenis su analogiškais visos to meto Lietuvos duomenimis¹⁴, matyti, kad jie artimi visos to meto Lietuvos vidutiniams duomenims. Papilės valsčiuje mažesnė

Mašinkūlis pas

Domininką Mikužą

Šablauskių kaime.

Apie 1922 m. SDM

¹² Apskaičiuota pagal ŽŪS, t. 2, 4 priedas, p. 132–133.

¹³ Išrašyta iš ŽŪS, t. 2, 6 priedas, p. 158.

* Tuometinis 1 cnt buvo 50 kg. *Red. pastaba.*

¹⁴ Milius J. Veliuonos valsčiaus žemėvalda ir žemėnauda XX amžiuje, *Veliuona*, Vilnius, 2001, p. 294–305.

ariamiosios žemės ploto dalis buvo skirta rugiams (Lietuvoje 20,2%) ir bulvėms (Lietuvoje 6,0%), o didesnė – miežiams (Lietuvoje 7,2%). Šiuos skirtumus tikriausia galima paaiškinti dirvos ypatumais (Papilės valsčiuje vyravo sunkesnės ir drėgnesnės dirvos). Jie, matyt, lėmė ir atsiradusius javų derlingumo skirtumus. Pavyzdžiui, žieminių rugių derlingumas Papilės valsčiuje buvo didesnis (Lietuvoje 20,5), o žieminių kviečių – mažesnis (Lietuvoje 28,1 cnt/ha). Derlingumui nemažos įtakos turi mineralinės trąšos. Tuometinės Lietuvos ūkininkai, dabartiniu požiūriu, vartojo nedaug mineralinių trąšų. Tačiau duomenys byloja, kad Papilės valsčiaus ūkininkai jų suvartojo daugiau negu vidutiniškai Lietuvoje – 83,7% (vidutiniškai Lietuvoje – 70,6%)¹⁵.

Gyvulių ir paukščių skaičius Papilės valsčiaus ūkiuose pateikiamas apskaičiavus¹⁶, kiek jų turėta 100 ha naudojamos žemės:

arklių – 12,0,
galvijų – 24,6,
kiaulių – 21,8,
avių – 14,7,
paukščių – 97,1.

Palyginus šiuos skaičius su to meto vidutiniais Lietuvos duomenimis, matyti, kad Papilės valsčiuje kai kurių gyvulių skaičius, tenkantis naudojamos žemės plotui, buvo mažesnis. Pavyzdžiui, vidutiniškai Lietuvoje tuo metu turėta: arklių – 14,8, galvijų – 27,1, kiaulių – 31,4 vnt.

Apie ūkininkavimo ir apskritai apie gyvenimo lygį liudija ir žinios apie kaimo sodybų trobesius. 1930 m. duomenimis, 97,1% Papilės valsčiaus ūkių turėjo savo sodybas (trobesius); šiaudais dengtų buvo 76,2%, o 31,1% gyvenamųjų namų jau buvo dengti ne šiaudais¹⁷ (vidutiniškai visoje Lietuvoje šie skaičiai buvo: 96,7; 83,2; 22,8%). Taigi trobesių kokybė Papilės valsčiuje buvo aukštesnė negu vidutiniškai to meto Lietuvoje. Papilės valsčiaus viename ūkyje (sodyboje) buvo 2,9 trobesių (vidutiniškai Lietuvoje – 3,2).

Patyrinėjus, kiek ir kokių žmonių dirbo viename ūkyje, paaiškėjo, kad šiuo požiūriu duomenys labai artimi vidutiniams visos Lietuvos tuometinių ūkių duomenims. Papilės valsčiaus viename ūkyje dirbo 3,3 asmenys; iš jų: 2,7 – šeimos nariai ir 0,6 – samdiniai. Kas dešimtas dirbęs šeimos narys buvo paauglys (jaunesnis kaip 15 metų). Tarp samdinių ši struktūra buvo kitokia: kas ketvirtas samdinytis buvo jaunesnis kaip 15 metų amžiaus¹⁸. Analogiški duomenys buvo ir visos Lietuvos mastu.

Apibendrinus 1930 m. Žemės ūkio surašymo medžiagos analizės duomenis, galima teigti, kad tarpukario Lietuvos laikotarpiu Papilės valsčiaus kaimo ūkis – augalininkystė, gyvulių ūkis, trobesiai, dirbusieji žmonės (pagal to meto terminiją – „darbo rankos“) – buvo panašaus lygio kaip vidutinis Lietuvos valsčius, t. y. labai neišsiskyrė kokiais nors ypatumais.

Tarpukario Lietuvos laikotarpio duomenys, leidžiantys analizuoti to meto kraštovaizdžio struktūrą, yra dvejetainiai – statistiniai ir kartografiniai. Ir vieni, ir kiti yra „vienkartiniai“, t. y. teikia konkrečios ir vienintelės to laikotarpio datos informaciją. Turima omenyje 1930 m. surašymo duomenys (tai statistiniai) ir skirstymo viensėdžiais kaimų planai M 1:5000 (kar-

¹⁵ ŽŪS, t. 2, 10 priedas, p. 177.

¹⁶ ŽŪS, t. 3, 3 priedas, p. 26–27.

¹⁷ Apskaičiuota pagal ŽŪS, t. 3, 7 priedas, p. 82.

¹⁸ Apskaičiuota pagal ŽŪS, t. 3, 1 priedas, p. 6.

tografiniai duomenys). Ištiso dvidešimtmečio tik vienerių metų duomenys dar neleidžia įvertinti to laikotarpio kraštovaizdžio kaitos proceso, bet tokie duomenys vertingi tuo, kad juos galima lyginti su kitų laikotarpių duomenimis.

Papilės valsčiaus žemės ūkio teritorijos kraštovaizdžio struktūrą charakterizuoja žemėveiklių plotų duomenys. Jie pateikti 1 lentelėje. Kaip matyti, naudojamos žemės plotai (santykine prasme – procentais) Šiaulių apskrities teritorijoje buvo gerokai didesni negu vidutiniškai Lietuvoje, o Papilės valsčiuje – didesni negu vidutiniškai Šiaulių apskrityje. Tai byloja apie tuo metu buvusį gerą šios teritorijos ūkinį panaudojimą. Tam didelės įtakos turėjo, kaip jau šiame straipsnyje minėta, gamtinės sąlygos – žemės tinkamumas panaudoti ją ūkio tikslams.

1 lentelė

**Žemės ūkių teritorijų žemėveiklių plotai
(% nuo žemės ūkių teritorijos ploto)¹⁹**

Eil. Nr.	Žemėveiklių grupės	Teritorija		
		Papilės valsčius	Šiaulių apskritis	Lietuvos teritorija
1.	Ariamoji žemė	57,7	62,1	58,0
2.	Sodai	0,7	0,7	0,7
3.	Pievos	17,9	13,6	17,2
4.	Nuolatinės ganyklos	15,5	14,2	11,5
	Visa naudojama žemė (1–4)	91,8	90,6	87,4
5.	Ūkių miškai	2,7	2,8	3,6
6.	Pelkės ir durpynai	1,7	3,0	3,6
7.	Žemė po trobesiais*	1,8	1,7	2,1
8.	Kita žemė	2,0	1,9	3,3
	Iš viso:	100,0	100,0	100,0

Į akis krinta ir kita Papilės valsčiaus žemės ūkio teritorijos ypatybė – dėl drėgmės pertekliaus dirvoje žemė nebuvo tinkamai ir našiai panaudota žemės ūkio kultūroms auginti. Tuo metu (XX a. pirmojoje pusėje) sausinamosios melioracijos darbų buvo atlikta dar nedaug, todėl, suprantama, kad ariamosios žemės plotas Papilės valsčiuje buvo mažesnis (1 lentelė). Greičiausia dėl tos pačios priežasties Papilės valsčiaus kaimų teritorijoje buvo didesni ir pievų bei ganyklų plotai – jie sudarė 33,4%, arba beveik trečdalį žemės ūkių teritorijos ploto. Tačiau, kaip jau minėta, valsčiaus ūkiuose gyvulių skaičius buvo mažesnis negu kitų teritorijų ūkiuose, kur pievų ir ganyklų plotai buvo netgi mažesni. Mat tuometinės Papilės valsčiaus ūkių pievos ir ganyklos dėl drėgmės pertekliaus buvo pelkėtos, krūmuotos, t. y. menkavertės pašaro kiekio ir kokybės požiūriu.

Apibendrinus tarpukario laikotarpio Papilės valsčiaus kaimų laukų ir žemės ūkio gamybos būklę, galima daryti prielaidą, jog šioje teritorijoje toliau gerinant žemės ūkio kultūrą (šis procesas per tuos neilgus du Nepriklausomybės dešimtmečius vyko) žemės ūkio gamybos rezultatai ir kaimo žmonių gyvenimas (plačiau prasme), be abejo, būtų gerėjęs.

¹⁹ ŽŪS, t. 2, 1 priedas, p. 10–11.

* Šioje eilutėje – tie žemės plotai, ant kurių yra pastatyti trobesiai, taip pat ir tie sodų plotai, kurių žemė neišnaudojama žemės ūkio augalams auginti (kiemai ir gėlių darželiai).

XX a. okupacijų laikotarpis (1940–1990 m.)

*Raudonoji gurguolė
Papilės punkte
prie buvusio
Papilės žemės ūkio
kooperatyvo „Atžala“
pirmojo sandėlio.
1948 m.*

Iš I. Jaroševo albumo

1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjunga okupavo Lietuvą. Ši okupacija (su trejų metų nacių okupacija) truko beveik 50 metų. Papilės valsčiaus teritorijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, per šį laikotarpį įvyko dideli žemės valdymo, jos naudojimo ir kraštovaizdžio pasikeitimai.

Apie žemės valdymo ir jos naudojimo pertvarkymus Papilės valsčiuje sovietų okupacijos laikotarpio pradžioje (1940–1941 metais) ir pirmąjį penkiolikmetį po Antrojo pasaulinio karo yra parašyta išsami R. Norbuto studija²⁰, pagrįsta autentiška anų laikų (sovietmečio) medžiaga. Šios studijos autorius naudojo Šiaulių valstybinio archyvo ir Lietuvos centrinio valstybinio archyvo fondais, Papilės paukštininkystės tarybinio ūkio archyvą, laikraščio „Tiesa“ ir Akmenės rajono laikraščio „Vienybė“ medžiagą. Pateikiame minėto R. Norbuto darbo pagrindu parengtą tuometinio (iki 1950 m.) Papilės valsčiaus žemės valdymo ir naudojimo kaitos (pertvarkymų) apžvalgą.

²⁰Norbutas R. *Akmenės rajono Papilės paukštininkystės tarybinio ūkio istorija (1962–1980)*, Akmenė, 1981, 111 p. (rankraštis).

Sovietinė žemės reforma buvo pradėta vykdyti tuoj po Lietuvos okupacijos – jau 1940 m. rudenį. Stambesniųjų ūkininkų, tuomet vadintų buožėmis, žemės plotas, viršijęs 30 ha, buvo nusavintas (nacionalizuotas), paimtas į vadinamąjį valstybės fondą ir dalintas mažžemiams ir bežemiams. Nurodoma (Norbutas, 1981), kad žemės gavo 672 šeimos. Po šios „žemės reformos“ žemės pasiskirstymas valsčiuje atrodė taip (2 lentelė):

2 lentelė

Ūkių grupė	Ūkių skaičius	%	Žemės plotas, ha
Iki 5 ha	104	6,9	322
Nuo 5 iki 10 ha	598	39,5	4695
Nuo 10 iki 15 ha	313	20,7	3844
Nuo 15 iki 20 ha	157	10,4	2656
Nuo 20 iki 30 ha	328	21,7	8690
Žemės atiduota įstaigoms	13	0,8	20
Nepaskirstyta žemės	-	-	55
Iš viso:	1513	100,0	20 282

Valsčiuje nebeliko ūkių, turėjusių daugiau kaip 30 ha žemės. Sumažėjo ūkių, turėjusių mažiau kaip 5 ha. Naujakurių pradžia buvo nelengva. Būriškiuose buvo įsteigtas mašinų–arklių nuomojimo punktas, tačiau jis teturėjo tik 8 arklius, 7 plūgus, 1 šieno pjaunamąją ir 1 javų kertamąją, traukiamas arkliais.

Suprantama, kad ši archyvų medžiaga apibūdinta situacija buvo laikina, nes nuo 1941 m. birželio pabaigos trejų metų vokiečių okupacija ją savaip pakeitė.

1944 m. vėl grįžusi sovietų valdžia ėmėsi atkurti ir plėsti pirmosios sovietų okupacijos pradėtus agrarinius pertvarkymus, kurių kulminacija buvo kolektyvizacija. Pirmasis kolūkis valsčiuje buvo sukurtas 1948 m. balandžio 7 d. Gumbakių kaime ir pavadintas „Pažanga“. Tai buvo 14 kiemų su 158,1 ha žemės ūkis. Jame buvo 14 darbinių arklių, 1 karvė, 8 telyčios, 6 avys, 12 kiaulių. Prievartinio kolektyvizacijos proceso spartinimą lėmė LKP(b) VI suvažiavimas, įvykęs 1949 m. vasario mėn. Tų metų rugpjūčio mėn. kolūkio nariais jau buvo beveik du trečdaliai ūkininkų, o metų pabaigoje visame valsčiuje kolektyvizacija buvo užbaigta. 3 lentelėje pateiktos žinios apie Papilės valsčiaus pirmuosius kolūkius 1949 m. pabaigoje.

3 lentelė

Papilės valsčiaus kolūkiai pirmaisiais kolektyvizacijos metais (1949 m. pabaiga)

Eil. Nr.	Kolūkių pavadinimas	Kiemų skaičius kūrimosi pradžioje	Iš viso žemės kūrimosi pradžioje, ha	Kolūkio pirmininkas
1.	„Pažanga“	14	158,41	Sišovas
2.	„Stalino kelias“	36	326	J. Vyšniauskas
3.	„Gegužės pirmoji“	31	327,78	V. Drazdauskas
4.	„Laimingas kelias“	32	281	A. Levinskas
5.	„Šviesos spindulys“	32	276,83	J. Kojelis
6.	„Lenino žygis“	20	195,38	J. Jankauskas
7.	„Lenino kelias“	49	484,72	J. Šliažas

(tęsinys)

Eil. Nr.	Kolūkių pavadinimas	Kiemų skaičius kūrimosi pradžioje	Iš viso žemės kūrimosi pradžioje, ha	Kolūkio pirmininkas
8.	Simono Daukanto vardo*	24	203,58	P. Statkus
9.	„Tiesos kelias“	40	307,25	K. Kojelis
10.	„Tarybinė vaga“	34	337,50	J. Matas
11.	„Komunizmo keliu“	67	653,69	Paškauskas
12.	„Venta“	27	256	K. Simonas
13.	„Didvyris“	34	328	K. Rakauskas
14.	„Švyturys“	22	168	J. Činčiukas
15.	„Laimingas gyvenimas“	29	292,46	A. Bliumas
16.	„Raudonoji pašvaistė“	52	444,66	J. Glodelis
17.	„Vienybė“	28	602	R. Tidonas
18.	„Artojas“	32	235,41	S. Zvenkus
19.	„Pirmyn“	28	124	J. Šlemstas
20.	„Aušra“	77	550,96	J. Jokubauskas
21.	„Atžala“	17	155,88	S. Slavikas
22.	„Auštantis pavasaris“	23	259	J. Grikauskas
23.	Julijos Žemaitės vardo	43	356,09	K. Šliauteris
24.	„Darbo valstietija“	27	229,34	J. Znutas
25.	„Linksmas gyvenimas“	45	226,61	A. Klovas
26.	„Pergalė“	31	291,14	V. Joniškis
27.	„Liaudies draugystė“	35	306,28	M. Simonavičius
28.	„Draugiška šeima“	33	351,59	K. Kulvelis
29.	„Teisingas kelias“	20	217,22	B. Stupuras
30.	„Aidas“	21	275	K. Rupšys
31.	„Tiesa“	22	284	J. Petraitis
32.	„Šviesos keliu“	18	195	B. Glazauskas
33.	„Pergalės diena“	29	309	V. Šmitkinas

Kaip matyti, kolūkiai buvo labai nevienodi ir žemės plotu, ir kiemų skaičiumi. Tokiai gausybei ūkių (viename valsčiuje) ir skirtingus pavadinimus, matyt, nelengva buvo sugalvoti. Dabar, žvelgiant į juos po pusės šimtmečio, daugelis jų atrodo ir naivūs, ir net juokingi. Bet tai mūsų praeitis. Apie ją jaunesniems ir būsimiems piliečiams, ypač šio krašto, gal ir įdomu būtų pasiskaityti...

1950 m. viduryje Lietuvoje buvo pakeistas administracinis-teritorinis padalijimas – panaikintos apskritys ir valsčiai ir įsteigti rajonai, o pradžioje net ir sritys. Ir Papilės valsčius buvo likviduotas. Papilė tapo Akmėnės rajono apylinkės centru. Apylinkės teritorija, palyginus su buvusiu valsčiumi, sumažėjo. Iš valsčiuje buvusių 33 kolūkių apylinkėje liko 23.

Suprantama, kad sukurti maži kolūkiai ilgai išlikti negalėjo vien todėl, kad kitose Sovietų Sąjungos vietose („ankstesnės“ kolektyvizacijos) ūkiai buvo gerokai didesni. 1950 m. rudenį prasidėjęs kolūkių stambinimas palietė ir Papilės kraštą. Po 1950–1951 m. ūkių stambinimo iš 23 Papilės apylinkės kolūkių liko tik 10. Minėto stambinimo proceso rezultatai pateikiami 4 lentelėje.

Ūkių stambinimo procesas vyko ir toliau. Po 1953 m. stambinimo Papilės apylinkėje liko 6 kolūkiai.

* Tais laikais prie pavardinio pavadinimo būdavo prirašomas žodis „vardo“. Asmens vardas prie slapyvardžio nerašytinas. *Red. pastaba.*

4 lentelė

Kolūkių pavadinimai 1949 m.	Kolūkiai po susijungimo 1950 m. pabaigoje	1951 m. pabaigoje
„Lenino keliu“ „Lenino žygis“ „Šviesos spindulys“ „Laimingas kelias“ „Gegužės 1-oji“	„Gegužės 1-oji“	„Gegužės pirmoji“, 1856 ha
„Pergalės diena“	„Pergalės diena“	
„Didvyris“ J. Žemaitės vardo „Linksmas gyvenimas“	„Didvyris“	„Didvyris“, 1490 ha
Simono Daukanto vardo „Tiesos kelias“ „Laimingas gyvenimas“	Simono Daukanto vardo	Simono Daukanto vardo, 804 ha
„Tarybinė vaga“ „Komunizmo keliu“	„Tarybinė vaga“	„Tarybinė vaga“, 990 ha
„Pažanga“ „Stalino kelias“	„Pažanga“	„Pažanga“, 897 ha
„Pergalė“	„Pergalė“	„Pergalė“, 687 ha
„Švyturys Šviesos keliu“	„Švyturys“	„Švyturys“, 625 ha
„Aušra“ „Raudonoji pašvaistė“	„Aušra“	„Aušra“, 825 ha
„Draugiška šeima“ „Tiesa“	„Draugiška šeima“	„Draugiška šeima“, 864 ha
„Venta“	„Venta“	„Venta“, 998 ha

Šieno grėbėjos.

Pirmoje eilėje

(iš kairės) –

kolūkio pirmininkas

Pranas Ivoškus.

Apie 1952 m. SDM

*„Gegužės 1-osios“
kolūkio I brigados
Rimšių ir Griežtų
kaimų moterys.*

*Klūpo (iš kairės):
Zuzana Jaugienė,
Teodora Skabienė,
Kazimiera Šukienė;
stovi (iš kairės):
Lionė Griciūtė,
Nijolė Griciūtė,
Ona Činčiukienė,
Albina Barvydaitė,
Stasė Jaugienė,
Rožė Gricienė,
Nastė Kripaitienė,
Nastė Kairienė,
Kostė Repšienė,
Elena Borusienė,
Bronė Marcinkienė.*

*Apie 1957 m.
Iš E. Stasiulienės
albumo*

Pirmaisiais kolūkių ūkininkavimo metais jų gamybos rezultatai buvo labai prasti. Minėtame R. Norbuto darbe nurodoma, kad 1953 m. žemės ūkio kultūrų derlingumas Papilės apylinkėje, palyginus su ikikariniais metais, buvo sumažėjęs dvigubai ir tiesė vidutiniškai 4,2 cnt/ha. Labai sumenkusi buvo ir gyvulininkystė. To meto spaudoje dėl to buvo kaltinami vadinamieji buožės (turtingesni ūkininkai), nes atseit kolektyvizacijos metu jie išpardavė ir išpjovė daug produktyvių ir veislinių gyvulių.

Dar paminėtina, kad 1956 m. Lietuvoje kolūkiai buvo toliau stambinami ir vietoje likviduotų kolūkių kuriami tarybiniai ūkiai. Vienas toks buvo įkurtas ir Papilės apylinkėje. 1956 m. gruodžio mėn. iš „Švyturio“ ir „Ventos“ kolūkių bei dar nemažo žemės ploto iš tuometinio Kuršėnų rajono buvo įkurtas Ventos gyvulių atpenėjimo* tarybinis ūkis.

Septintojo dešimtmečio pradžioje Papilės apylinkėje buvo 5 kolūkiai ir 1 tarybinis ūkis. Suprantama, ūkių ekonomika jau buvo sustiprėjusi, palyginus su ta beviltiška kolūkių pirmųjų egzistavimo metų būkle. Pavyzdžiui, nurodoma (Norbutas, 1981), kad viename iš stipresnių „Gegužės 1-osios“ kolūkių 1959 m. buvo prikulta: rugių – 13,2 cnt/ha, žieminių kviečių – 17,3 cnt/ha, tiesa, avižų – tik 7 cnt/ha...

Labai glaustai, daugiausia pagal minėtąjį šaltinį (Norbutas, 1981), pateikėme sovietinių agrarinių pertvarkymų apžvalgą Papilės apylinkėje ir buvusiam valsčiuje.

Nesiimta detaliau analizuoti sovietmečio kelių dešimčių metų laikotarpio žemės ūkio būklės visoje buvusio valsčiaus teritorijoje. Pagal teritorijų planavimo žemėtvarkos archyvinę projektinę medžiagą²¹ – dviejų sovietmečio pabaigos ūkių (Simono Daukanto kolūkio ir Papilės paukštinkystės tarybinio ūkio) – pateikiame analizuojamos agroteritorijos

* Tuo metu taip netaisyklingai buvo rašomas šis žodis (turėtų būti „penėjimo“). *Red. pastaba.*

²¹ Akmenės rajono žemėtvarkos schema, *Valstybinio žemėtvarkos instituto archyvas; Respublikinis žemėtvarkos projektavimo institutas*, 1980 (tekstinė dalis – 252 lapai, grafinė dalis – 2 žemėlapiai ir 25 schemos, kartogramos bei diagramos).

(sąlyginai – buvusio valsčiaus) naudojimo, žemės ūkio gamybos ir apgyvendinimo sistemos būklės apžvalgą.

Šių ūkių teritorija užėmė 8181 ha (Simono Daukanto kol. – 3125 ha ir Papilės t. ū. – 5056 ha), t. y. nesiekė ir pusės prieškarinio valsčiaus žemės ūkių ploto, tačiau galima manyti, kad atitinkami kaitos procesai analizuojamu laikotarpiu panašiai vyko ir visoje buvusio valsčiaus teritorijoje.

Agroteritorijos žemės naudojimo būklę apibūdina žemėveikšlių plotų struktūros duomenys.

5 lentelė
Žemėveikšlių plotai 1980 m. (%)

Teritorija	Ariamoji žemė	Sodai	Dirvonai, pievos, ganyklos	Iš viso ž. ū. naudmenų	Agrariniai miškai	Krūmynai ir pelkės	Vandenys	Kellai	Po pastatais, kiemai, aikštės	Kita žemė	Iš viso
Buv. S. Daukanto kolūkis	59,3	1,7	25,1	86,1	5,1	1,1	1,7	1,2	4,5	0,3	100,0
Buv. Papilės t. ū.	62,1	1,6	21,1	84,8	8,1	0,5	1,4	1,7	2,7	0,8	100,0
Visa analizuojama teritorija	61,1	1,6	22,6	85,3	7,0	0,7	1,5	1,5	3,4	0,6	100,0

Kaip matyti, abiejų buvusių ūkių žemėveikšlių plotų struktūra panaši. Pridurime, kad pagal sovietmečio žemėveikšlių plotų apskaitą ariamosios žemės sklypai, apsėti daugiamečių kultūrinių žolių mišiniais ir naudojami ganymui, buvo laikomi kultūrinėmis ganyklomis, o ne ariamąja žeme (dabartiniu laikotarpiu, Europos šalių pavyzdžiu, tokie sklypai laikomi ariamąja žeme). Pavyzdžiui, S. Daukanto kolūkyje tokių kultūrinių ganyklų tuomet buvo 604 ha, o Papilės tarybiniame ūkyje – 547 ha.

Sovietmečiu įvykdyti visapusiški mūsų krašto, ypač kaimo teritorijų, pokyčiai palietė visą teritoriją, tačiau pokyčių mastas ne visoje Lietuvoje buvo vienodas. Tai priklausė ir nuo teritorijos gamtinių ypatumų, ir nuo vietinės tuometinės valdžios nuomonės bei užmačių. Sovietmečiu, ypač antrojoje jo pusėje, Lietuvoje buvo atlikti dideli sausinamosios melioracijos darbai. Sausinamoji melioracija tuo metu buvo pagrindinė priemonė, labiausiai sąlygojusi žemės naudojimo pobūdžio, apgyvendinimo sistemos, aplinkosauginių priemonių kaitą. Akmenės rajono teritorijoje sausinamų plotų ir jų teritorijoje buvusių vienkiemų nukėlimo mastai buvo dideli (palyginus su šiais procesais, vykusiais visos Lietuvos teritorijoje). Praėjusio šimtmečio pabaigoje (apie 1980 m.) buvusio Simono Daukanto kolūkio teritorijoje buvo 2507 ha intensyviai nusaustintų žemių (tai 79,6% visos ūkio teritorijos), iš to ploto 2439 ha – drenažu. Papilės paukštininkystės tarybiniame ūkyje tuo metu buvo nusaustinta 3323 ha (atitinkamai 65,7%) ir beveik viskas drenažu – 3247 ha.

Kaip žinia, kartu su sausinamosios melioracijos darbais vyko ir ženklus teritorinių kompleksų – apgyvendinimo sistemos ir žemės ūkio teritorijos – žemėveikšlių sąskaidos ir plotų kaitos procesas. Apie 1980 m. šis procesas sulėtėjo ar beveik stabilizavosi, nes ir melioracijos darbų mastas labai sumažėjo. Mat kai kuriuose rajonuose, taip pat ir Akmenės, didesnė dalis sausintinų plotų jau buvo nusaustinti.

Pagal minėtą medžiagą, aštuntojo dešimtmečio pabaigoje (apie 1980 m.) Simono Daukanto kolūkio teritorijoje daugelis kaimo gyventojų jau gyveno gyvenvietėse. Pagal to meto gyvenviečių struktūrą centrinė ūkio gyvenvietė buvo Papilė, pagalbinės – Eglesiaĩ ir Klaišiaĩ, o neplėstinos – Barvėdžiai ir Draginiaĩ. Pagrindiniai gamybiniai centrai buvo Barvėdžiuose, Eglesiuosė ir Klaišiuosė, o mažesni gamybiniai centrai – Draginiuosė ir Skabeikiuose. Papilės paukštininkystės tarybinio ūkio centrinė gyvenvietė buvo Daubiškiuose, pagalbinės – Gumbakiuosė ir Kálníškiuose, o neplėstinos – Biliūniškėse, Čiuiniuosė ir Dumbriuosė. Daugelis vienkiamų tuo metu jau buvo nukelti. Pagalbiniai gamybiniai centrai buvo Biliūniškėse, Gumbakiuosė, Kálníškiuose ir Vegėriuose, mažesni gamybiniai centrai – Gamėnuose ir Dumbriuosė, o atskiras technikos kiemas – Daubiškiuose.

Teritorijos ūkinio naudojimo struktūra per okupacijos penkiasdešimtmetį taip pat ženkliai kito. Okupacijų laikotarpio pradžioje (iki antrosios sovietinės okupacijos 1944 m. vasaros pabaigoje) tebebuvo tarpukario laikotarpio laukų struktūra. Ūkininkai buvo savo žemės šeimininkai ir pagal galimybes stengėsi ją kuo geriau panaudoti. Situacija labai pakito po Antrojo pasaulinio karo. Dėl įvairių to meto negandų (dalis buvusių ūkininkų jau nebegyveno kaime – išvyko iš Lietuvos, persikėlė į miestus ar buvo ištremti), ūkinės betvarkės kolūkinio laikotarpio pradžioje, prarasto šeimininko jausmo (žemė buvo nesava!) sumažėjo rūpestis žeme, ir tas akivaizdžiai buvo matoma – ir laukuose, ir žemėlapiuose, ir statistikoje (tiesa, pastarosios duomenys būdavo „pagražinami“). Vizualiai paanalizavus pirmuosius pokario aerofotoplanus M 1:10000, kurie dešifruoti pagal žemės ūkio dešifravimo reikalavimus, matyti, kad kolektyvizacijos išvakarėse ir jai vykstant (fotografuota 1946 m., o dešifruota 1950 m.) Daubiškių, Vegėrių, Rimšių, Griežių kaimų teritorijoje buvusioje ariamojoje žemėje jau buvo sausuminių ganyklų, dirvonėlių. Dar toliau į pietus už šių kaimų, kur buvo daugiau sausinamųjų griovelėlių, jie buvo apaugę krūmokšniais, o nemaža dalis (vizualiai – beveik pusė ploto) buvusių ariamų sklypų jau virtę dirvonais arba sausuminėmis ganyklomis, o kai kur net pradėję apaugti mišku. Čia tuo metu (1950 m.) buvusios ariamosios žemės plotas, įvertinus vizualiai, jau nesiekė 50% šios teritorijos ploto.

Vėliau, 1966–1985 m., praėjęs melioracijos vėjus iš esmės buvo pozityvus procesas, bet buvo perdaug sureikšmintas (lenktyniauta, kas greičiau nukels visus vienkiamius?) ir įgavęs „šluojamąjį“ pobūdį. Taigi žemės ūkio teritorija dar kartą (ne pirmą XX a.!) pakeitė savo „veidą“. Beveik nebeliko vienkiamų su savo želdiniais, labai nedaug beliko agrarinių miškėlių ir kitos daugiametės augmenijos plotėlių. Laukų sąskaidos plotų požiūriu situacija pasidarė panaši į tarpukario (XX a. pirmosios pusės) būklę: didžioji dalis teritorijos naudojama žemės ūkio tikslams. Tačiau labai pasikeitė laukų teritorinė sąskaida. Anuomet Lietuva, taip pat ir Papilės apylinkės, buvo „žalias kraštas“. Tą sąlygojo agroteritorijoje buvęs tankus vienkiamų su jų želdiniais (medžių eilėmis ir sodeliais) tinklas, natūralių pievų ir ganyklų sklypeliai ir kai kurie kiti agrokraštovaizdžio elementai. Sausinamoji melioracija kai kur nepagrįstai „nušlavė“ tuos natūralius ir reikalingus kaimo kraštovaizdžio elementus.

Šiuo apibendrintu kaimų ūkio ir teritorijų kaitos aprašymu norėjome akcentuoti, koks tai buvo sudėtingas šis okupacijų penkiasdešimtmetis. Be abejo, dar sudėtingesnis ir tragiškesnis buvo šio krašto, kaip ir visos Lietuvos, žmonių likimas. Apie tai plačiau – kituose šios knygos straipsniuose.

Kaip minėta, trečiuoju šio šimtmečio laikotarpiu laikytinas paskutinis jo dešimtmetis (po 1990 03 11), atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Šio straipsnio tematika labiausiai susieta su tebevykstančia Žemės reforma. Tai dar nebaigtas ir, kaip visi spėjome patirti, įvairiai vertinamas procesas. Nesiimame jo plačiau komentuoti ir Papilės apylinkių fone. Tačiau šioje teritorijoje yra gana savitas dabartinės Lietuvos mastu objektas (ar reiškinyš!?) – Papilės žemės ūkio bendrovė. Jos raidos ir dabartinės būklės analizė pateikiama atskirame straipsnyje. Manytume, kad ir ši medžiaga paliudys apie buvusią sudėtingą Lietuvos kaimo raidą XX amžiuje.

Straipsnis „Versmės“ leidykloje gautas 2003 12 28, spaudai parengtas 2004 06 27.
Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ monografijoje „Papilė“ I dalis, Vilnius, *Versmė*, 2004, p. 411–424 (vyriausioji redaktorė sudarytoja Vida Girininkienė).
Straipsnis interneto svetainėje www.llt.lt skelbiamas nuo 2007 08 28.